

סח ע"א-סט ע"ב. חילול שבת בשוגג

ישנם 4 אפשרויות לחלל שבת בשוגג, מהקל אל החמור: 1. מעולם לא ידע שיש שבת (כדו' תינוק שנשבה, גר שנתגייר). 2. ידע שיש שבת ושכח לגמרי. 3. ידע שיש איסורים בשבת, אבל לא ידע שהיום זה שבת (כדו' אדם במדבר שאיבד את ידיעת הימים). 4. ידע שהיום שבת, אבל לא ידע שמלאכה זו אסורה בשבת. במשנה הובאו שלושה דינים, ובגמרא דנים באיזה משלושת האפשרויות המשנה עוסקת. וממילא, גם מה הדין באפשרות שהמשנה לא עסקה בה.

משנתנו

עשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה: השוכח עיקר שבת - חייב חטאת אחת. היודע עיקר שבת - חייב על שבת ושבת. היודע שהוא שבת - חייב על כל מלאכה.

רב ושמואל: "השוכח עיקר שבת" הכוונה לתינוק שנשבה (אפשרות 1) - חייב חטאת אחת. "היודע עיקר שבת" הכוונה להכיר ולבסוף שכח (אפשרות 2) - חייב על כל שבת (כדין שוכח שהיום שבת, דין אפשרות 2+3 זהה).

לשון המשנה "השוכח" (ידע משהו ונתעלם ממנו) אינו תואם את דעת רב ושמואל, שסוברים שהכוונה שמעולם לא ידע התינוק מהי שבת?

הכוונה "השוכח" שהייתה שכוחה ממנו תמיד מצוות השבת.

אם דין אפשרות 2+3 זהה (ושינוי במשנה רק אפשרויות 1+3), מדוע במשנה לא שונה את אפשרות 2, ונלמד ב"ש שאפשרות 3 דינה תהא שחייב על כל שבת ושבת¹.

הכוונה "היודע עיקר שבת" שהיה יודע עיקרה של שבת ושכחה (ולמעשה, מופיע במשנה אפשרויות 1+2, ולומדים דין אפשרות 3 מ"ש 2מ).

דין אפשרות 3 - שחייב על כל מלאכה (שאם היה דינו כאפשרות 2, שחייב על כל שבת - המשנה הייתה כורכת ושונה את אפשרויות 2+3 ביחד. רש"י, מדוע המשנה לא שונה את אפשרות 3, ונלמד ב"ש שאפשרות 4 דינה שחייב על כל מלאכה ומלאכה²).

רב ושמואל סוברים "השוכח עיקר שבת" הכוונה להכיר ושכח (אפשרות 2. למסקנה במשנה: אפשרות 1 איננה מופיעה, והובאו אפשרויות 2-4). ולשיטתם, תינוק שנשבה דינו זהה (אפשרות 1+2 חייב חטאת אחת).

רבי יוחנן וריב"ל סוברים תינוק שנשבה (אפשרות 1) - פטור (שקרוב הוא לאונס מאשר לשוגג)

מהברייתא משמע שתינוק שנשבה חייב חטאת אחת?

רבי יוחנן וריב"ל סוברים כדעת מונבז בברייתא שפטור.

[פשוט שמונבז לא סמך על בניין אב "חוטא" ללמוד את שיטתו בשוגג, שהרי בשוגג פטור ובמזיד חייב, וא"א לדמות בדינם מכוח בניין אב זה. לכן הגמרא מביאה הסבר אחר לשיטתו. רש"י] "תורה אחת יהיה לכם לעשה בשגגה. והנפש אשר תעשה ביד רמה" [בכוונה] (במדבר טו, כט-ל), התורה היקשה את השוגג למזיד השונים, ואמרה "תורה אחת" דינם שווה - בשניהם כדי להתחייב בחטאו ישנה חובה שידע האדם שיטונו איסור.

מה חכמים (מהברייתא) סוברים ללמוד מהכתוב "תורה אחת"?

כדרשת ריב"ל, ללמוד שרק בעבירה שזדונה כרת - שגגתה חטאת.

ברייתא

כלל גדול אמרו בשבת כל השוכח עיקר שבת (כדו' תינוק שנשבה) ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה - אינו חייב אלא אחת... וחייב על הדם אחת ועל החלב אחת ועל ע"ז אחת (חייב חטאת אחת על כל סוג עבירה שעשה כל ימיו). **ומונבז פטור.** וכך היה מונבז דן לפני רבי עקיבא: הואיל ומזיד קרוי חוטא (בשבועת העדות וְנִפְּשׁ כִּי תִּחַטָּא. ויקרא א, ה). ושוגג קרוי חוטא (נִפְּשׁ אֶחָת תִּחַטָּא בְּשִׁגְגָה. ויקרא ד, כז), מה מזיד שהיתה לו ידיעה - אף שוגג שהיתה לו ידיעה (מונבז למד בנין אב ב"חוטא" ממזיד לשוגג, שבשניהם כדי להתחייב צריך שהאדם יודע שיטונו איסור בחטא שעשה, למעט תינוק שנשבה שלא ידע מהאיסור - פטור שקרוב לאונס). אמר לו ר' עקיבא: הריני מוסיף על דבריך (ר"ע לוקח את הבנין אב "רחוק יותר") אי מה מזיד שהיתה הידיעה בשעת מעשה - אף שוגג שהיתה לו ידיעה בשעת מעשה (מוכיח ר"ע שההשלכות של הגז"ש אינן הגיוניות, מכאן שהגז"ש איננה טובה)? אמר לו: הן, וכל שכן שהוספת (מונבז טוען שההשלכה שטען ר"ע הגיונית, ולכן החוטא שידע בשעת החטא על האיסור - דינו כשוגג). אמר לו: לדבריך (במקרה הזה) אין זה קרוי שוגג, אלא מזיד (שידע שאסור בשעת החטא).

ריב"ל

ריב"ל לבנו: "וכי תשגו ולא תעשו את כל המצוות האלה (חטא ע"ז) ששקול כנגד כל המצוות)... ושעיר עזים אָחַד לַחֲטֹאת... תִּזְבֹּחַ אֶחָת יִהְיֶה לָכֶם לַעֲשׂוֹת בְּשִׁגְגָה. וְהִנֵּפֶשׁ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בְיַד רָמָה... וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא" (במדבר טו, כב-ל) - הקיש הכתוב "תורה אחת": מה בחטא ע"ז, החוטא בזדון דינו בכרת והשוגג מתחייב בקורבן חטאת, אף בכל העבירות רק אם חייב בזדונה כרת - מתחייב בשגגתה חטאת.

דיון נוסף שעוסקת בו הגמרא תוך כדי העיסוק בשיטת חכמים ומונבו, בהגדרת "שוגג". בעבירה יש שלושה חלקים: 1. הלאו (האיסור מהתורה). 2. חומרתה (כרת בלאו, לרבא מיתה בידי שמים בתרומה). 3. הכפרה (הקורבן בלאו, לרבא החומש בתרומה). נחלקו האמוראים איזה מהחלקים החוטא אינו יודע כדי להחשיבו כ"שוגג" (למונבו לא ידע או 1 או 2 או 3, לחכמים אפילו לא ידע 3 נחשב כ"מוזד", ולהחשיבו כ"שוגג": לרבי יוחנן בשיטת חכמים אפילו ידע 2 ולא ידע 1, לריש לקיש בשיטת חכמים רק אם לא ידע 1+2).

ברייתא

כלל גדול אמרו בשבת כל השוכח עיקר שבת (כדו' תינוק שנשבה) ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה - אינו חייב אלא אחת... ומונבו פוטר... אמר לו (ר"ע למונבו): לדבריק אין זה קרוי שוגג, אלא מזיד. (ולשיטתך אתה מהפך מקרה שהוא מזיד לשוגג!?)

לשיטתו של מונבו (שאף היודע בשעת החטא על הלאו שבו נחשב כשוגג) מתי נחשב האדם כ"שוגג"?

למונבו, גם אם ידע בשעת החטא שעבירה זו במזיד כרת (וידע שיש בעבירה לאו, כנ"ל בברייתא), אבל לא ידע שעל שגגתו חייב קורבן חטאת - נחשב כשוגג (שלא ידע את כל חומרת העבירה, וכנראה אם היה יודע לא היה חוטא - לכן החטא שחטא נעשה כשוגג. לשיטתו מספיק אי ידיעה באחת משלושת חלקי העבירה כדי להחשיבו כ"שוגג").

לחכמים, גם אם לא ידע כלל מה כפרתה של העבירה - אין זה שוגג, והחטא הינו "שוגג" רק כשיש חוסר ידע בעבירה עצמה (ולא בכפרתה).

ברייתא

[בדין חטאת יחיד] "וְאִם נִפְּשׂ אַחַת תַּחֲטָא בְּשִׁגְגָה מֵעַם הָאָרֶץ בְּעִשְׂתָּהּ אַחַת מִמִּצְוֹת ה' אֲשֶׁר לֹא תַעֲשִׂינָהּ וְאֲשֶׁם. או הוֹדַע אֵלָיו חֲטָאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא וְהֵבִיא קֶרְבָּנוֹ" (ויקרא ד, כז-כח). הקורבן ניתן "מֵעַם הָאָרֶץ" למעט מומר שאינו יכול להקריב חטאת (המ"מ מחלקת שלא כל "עם הארץ" מקריב). רשב"א בשם רבי שמעון: רק אדם ש"הוֹדַע אֵלָיו" שנודע לו שחטא דינו "וְהֵבִיא קֶרְבָּנוֹ" (אך לא היה חוטא אם היה יודע שזה אסור, כנדרש מ"לא תַעֲשִׂינָהּ", למעט אדם ש"לא שב מידיעתו" (גם אם היה יודע שיש בדבר חטא היה חוטא, כמומר) שלא יכול להקריב חטאת.

לשיטת חכמים (שרק חוסר ידע בעבירה עצמה נחשב כשוגג) מתי נחשב האדם כ"שוגג"?

רבי יוחנן: אם ידע בשעת החטא שעבירה זו בלאו וחייב בשגגתה קורבן, אבל לא ידע שחייב בזדונה כרת - נחשב כשוגג.³ ריש לקיש: אם ידע בשעת העבירה שאין מעשה זה מותר, אך לא ידע כלל על העבירה (לאו, שעוונת חטאת בשוגג וכרת במזיד) - נחשב כשוגג.

רבא: טעמו של ריש לקיש, שכתוב "אֲשֶׁר לֹא תַעֲשִׂינָהּ בְּשִׁגְגָה וְאֲשֶׁם" (ויקרא ד, כב) משמע שרק כאשר לא ידע שיש לאו ("לא תַעֲשִׂינָהּ") - נחשב החטא "בְּשִׁגְגָה"⁴ (אפילו שידע שאין מעשה זה מותר).

מה דורש רבי יוחנן עם הפסוק "אֲשֶׁר לֹא תַעֲשִׂינָהּ בְּשִׁגְגָה"?

רבי יוחנן דרש כדעת רבי שמעון למניעת מומר מהקרבת חטאת.

גמרא עג"ב

[כתוב במשנה] "אבות מלאכות ארבעים חסר אחת", [ובגמרא הקשו]: "מנינא למה לי? ואמר ר' יוחנן: שאם עשאן כולן בהעלם אחד - חייב על כל אחת ואחת. ייתכן להתחייב בכולן בהעלם אחד, אם היה "זדון שבת ושגגת מלאכות". ידע שהיום שבת, אך לא ידע שכל המלאכות שעשה אסורות ועשאן בשוגג.

דברי המשנה לחייב על כל מלאכה שעשה (מפני "זדון שבת") ייתכנו לשיטת רבי יוחנן, שסובר "שוגג" שידע (= "זדון") את הלאו שיש במלאכות השבת, אך לא שבזדון עוונשו כרת. אך לשיטת ריש לקיש שסובר "שוגג" שלא ידע בלאו ובכרת, ממילא הוא כלל לא יודע שיש משמעות לכך שהיום שבת (הכל שוגג, שמבחינתו זהו יום חול) - וכיצד ייתכן לומר שיש פה "זדון שבת" לחייב אותו קורבן על כל מלאכה (דינו לריש לקיש היה צריך להיות במשנה כאפשרות 3 שחייב חטאת אחת על כל השבת)?

ברייתא

שגג בזה ובזה (בשבת ובמלאכות) - זהו שוגג האמור בתורה. הזיד בזה ובזה (בשבת ובמלאכות) - זו היא מזיד האמור בתורה. שגג בשבת והזיד במלאכות, או ששגג במלאכות והזיד בשבת, או שאמר: יודע אני שמלאכה זו אסורה (הזיד בשבת ובמלאכות) אבל איני יודע שחייבין עליה קרבן או לא - חייב (חטאת כשוגג).

הוא אומנם לא ידע מהלאו של מלאכות השבת, אלא הוא ידע שיש איסור בשבת לצאת מהתחום, וכשיטת ר"ע שסובר שאיסור תחום הוא מהתורה (סוטה כז ע"ב). ממילא ידיעת איסור שבת מדאו' גורמת ל"זדון שבת" ולחלק בין המלאכות שעשה לחייבו על כל אחת.

כדעת מי נשתנה הברייתא שמחייבת "רק" כשוגג אי ידיעת קורבן?

כמונבו, שסובר שאי ידיעת חובת הקורבן בחטא - הופכת את החטא לשוגג (לעומת חכמים שרק אי ידיעת עונש הכרת, או הלאו והכרת הופך לשוגג).

אביי: הכל מודים בשבועת ביטוי (הנשבע על העתיד שיעשה או שלא יעשה, או על העבר שעשיתי או שלא עשיתי) שאין חייבין עליה קורבן עד שישגוג בלאו שבה (ששכה את השבועה שנשבע, בשעה שעבר על שבועתו).

ברור שאביי התכוון ב"הכל מודים" לשיטת רבי יוחנן. דווקא בעבירה שיש בה כרת נחשב "שוגג" לשיטתו בדיעת הלאו ובאי ידיעת הכרת, אך בעבירה שאין בה כרת (כשבועת ביטוי) - פשוט שלשיטת רבי יוחנן שאי ידיעת הלאו שבה תהפוך את העבירה ל"שוגג".⁶

דין העובר בשוגג על שבועת ביטוי חייב חטאת - הינו "חידוש", בכך שהוא הלאו היחיד בתורה שמביאים על שגגתו חטאת, אבל בזדונו אין כרת. לכן, החידוש בדברי אביי: היינו חושבים שרבי יוחנן נאמן לשיטתו, וסובר שאף בשבועת ביטוי אם ידע שיש לאו (זכר את השבועה) אך לא זכר את חיוב הקורבן נחשב "שוגג" (שיש צד להקל משום שזהו "חידוש", ודינו כשאר חטאות שאף ידיעת הלאו בלבד דינו כ"שוגג") - קמ"ל שאף רבי יוחנן יודה (ידע את הלאו אך לא את חיוב הקורבן) שאינו נחשב כ"שוגג", כי בשבועת ביטוי נחשב "שוגג" רק אם לא ידע את ה"לאו שבה".

קשה לאביי שסובר שהיודע את הלאו - אינו נחשב כ"שוגג"?

ברייתא זו היא כשיטת מונבז, שסובר שאי ידיעת הקורבן - הופכתו ל"שוגג", אבל אביי סובר כחכמים ש"שגגת קורבן אינה שגגה".

לישנא אחרינא: הברייתא בוודאי לא כמונבז - כי אם כך אין בה שום חידוש. למונבז בוודאי יהיה פטור באי ידיעת הקורבן בשבועת ביטוי, כפי שיטתו בשאר חטאות (שהרי בכל חטאות שיש לאו+קורבן+כרת מספיק לשיטתו אי ידיעת הקורבן, בשבועת ביטוי שיש בה רק לאו+קורבן בוודאי יהיה מספיק אי ידיעת הקורבן להחשיבו כ"שוגג"). אלא מוכרח לומר שהברייתא היא כשיטת חכמים - ותיובתא לאביי, תיובתא.

איזהו שגגת שבועת ביטוי לשעבר⁷? שאם אמר: יודע אני ששבועה זו אסורה (מהתורה. רש"י) אבל איני יודע אם חייבין עליה קרבן או לא - חייב (חטאת, כשוגג).
בשבועת ביטוי אע"פ שידע בלאו, אך לא ידע בקורבן - נחשב כ"שוגג".

הגמרא מביאה דין נוסף בזר האוכל תרומה. מהתורה אם אכל בשוגג מכפר בתשלום לכהן את דמי האוכל שאכל בתוספת חמישית (מלבר), אך אם אכל במזיד - משלם לכהן את דמי האוכל שהזיקו, בלא תוספת חמישית. מאידך הוא מתחייב מיתה בידי שמים. גם עבירה זו מורכבת משלושה חלקים: 1. "לאו" שבה (אי ידיעה שאסור לאכול פירות תרומה). 2. בחומרת העבירה (כמזיד מיתה בידי שמים). 3. כפרת העבירה בשוגג (חומש).

ברור שאביי התכוון ב"הכל מודים" לשיטת רבי יוחנן. דווקא בעבירה שיש בה כרת נחשב "שוגג" לשיטתו בדיעת הלאו ובאי ידיעת הכרת, אך בעבירה שאין בה כרת (זר אוכל תרומה שחייב בידי שמים) - פשוט שלשיטתו שאי ידיעת הלאו שבה תהפוך את העבירה ל"שוגג".

החידוש בדברי אביי: ישנה הו"א שנסווה את דינו של האוכל בתרומה לשאר לאווין שיש בהם חטאת, ומיתה בידי שמים בתרומה שווה לכרת שיש בלאווין. ולרבי יוחנן מספיק בשניהם אי ידיעת החומרה שבעבירה כדי להחשיבה כ"שוגג", אע"פ שידע שיש לאו - קמ"ל שמיתה בידי שמים איננה ככרת, ואף רבי יוחנן יודה (ידע את הלאו אך לא את מיתה בידי שמים) שאינו נחשב כ"שוגג", כי באיכלת תרומה נחשב "שוגג" רק אם לא ידע את ה"לאו שבה".

רבא: מדמים אכילת תרומה בזר לשאר חייבין לאוין שיש בהן חטאת, ובמזיד: מיתה בידי שמים (בתרומה) שווה לכרת (בלאוין), ובשוגג: חומש (בתרומה) שווה לקורבן (בלאוין) - ודינו של רבי יוחנן תקף כפי שהוא גם בתרומה, גם אם ידע בלאו שבה ולא ידע בחומרתה (מיתה בידי שמים) - נחשב כ"שוגג".

אביי: הכל מודים [זר שאכל פירות] בתרומה שאין חייבין עליה חומש עד שישגוג בלאו שבה (שלא ידע שאסור לזר לאכול תרומה).
ידע בלאו (שאסור לזר לאכול בתרומה), אך לא ידע בחומרתה (מיתה בידי שמים) - אינו נחשב כ"שוגג", ואינו משלם חומש.

1- רש"י (ד"ה "לתני") אפשרות 2 הינה חידוש שחייב על שבת ושבת, שהסיכוי שייזכר במשך השבוע מהי מצוות השבת ששכח הינה נמוכה, ואעפ"כ משמש השבוע כחילוק בין השבתות לחייב על כל שבת ושבת בנפרד. לכן באפשרות 3 שימי השבוע יהיו מחלקים בין החילולי שבתות - כ"ש שיהיה חייב על שבת ושבת בנפרד, כי הסיכוי גבוה יותר שיתוודע במשך השבוע איזה יום הוא השבת.

2- רש"י (ד"ה "ליתני היודע") אפשרות 3 הינה חידוש שחייב על כל מלאכה ומלאכה, שאע"פ שעשה מלאכות הרבה בזדון הכל היה בשוגג, שלא ידע שהיום שבת ("שגגת שבת וזדון מלאכות"), ואעפ"כ חייב על כל מלאכה בנפרד. לכן באפשרות 4 שידע שהיום שבת, אך לא ידע שכל מלאכה ומלאכה בנפרד אסורה - כ"ש שיהיה חייב על כל מלאכה בנפרד ("שגגת מלאכות וזדון שבת").

3 - רש"י (ד"ה "כיון ששגג") מסביר שכיוון שהאדם הזיד בדיעת הלאו - אין הקרבן מועיל בו, אלא הוא בא לכפר על הכרת שיש בחטא, שעל העונש כרת לא ידע החוטא, ובו הוא שוגג. לשיטת רבי יוחנן לומדים קורבן חטאת על שגגת כרת מהסמיכות הפסוקים "יְהִיָּה לָכֶם לַעֲשֹׂה בְשִׁגְגָה. וְהִנֵּפֶשׁ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בְיַד רְמָה... וְנִקְרְתָה הַנֶּפֶשׁ".

4- התוס' (ד"ה כגון") מסביר שמתוך הפסוקים שעסקנו בהם כתוב רק עניין הכרת שבחטא, ולא מוזכר הלאו שיש בחטא - לכן ברורה היא שיטת רבי יוחנן, שאפילו שידע שחטא זה הינו בלאו - אין זה מועיל להחשיבה כמזיד, אלא כשוגג (ממילא הסבירו בגמרא את המקור לשיטת ריש לקיש, ולא את שיטת ר"י).

5 - התוס' (ד"ה עד") סובר ש"הלאו שבה" הכוונה שלא ידע שאסור לעבור על שבועתו (דהיינו, ידע שיש שבועה אך לא ידע שיש בה לאו, שאסור לחלל שבועתו). וקשה לרש"י הסובר שהכוונה לאי זכירת שבועתו שאין זה נקרא "לאו שבה" (ונראה להוכיח שיטתו אף מרש"י (ד"ה "בלאו שבה") באימתו השנייה של אבי שמסביר ב"לאו שבה" שידע שהפירות תרומה אך לא ידע שתרומה אסורה באכילה לזרים, ולא פירש שמעשהו מותר מכל וכל כדו' שחשב שהפירות חולין. ושמא לכך התכוון באומרו "כסבור חולין, ואין כאן לאו").

6 - רש"י (ד"ה "הכל מודים") מסביר מדוע אין הגמרא סוברת שאביי בדבריו "הכל מודים" מתכוון למונבו, ובהכרח הכוונה לרבי יוחנן. שהרי בכל חייבי קורבן חטאת שבתורה שיש בהם לאו+קרבן+כרת מספיק לשיטת מונבו אי ידיעת הקרבן כדי להחשיבו כ"שוגג", בחטאת של שבועת ביטוי שיש בה רק לאו+קרבן בוודאי מספיק לשיטתו אי ידיעת הקרבן כדי להחשיבו כ"שוגג", ובוודאי לא יודה לאביי שבשבועת ביטוי רק אם לא ידע את הלאו שבה יחשב כ"שוגג".

7 - רש"י (ד"ה "איזהו", "אבל איני") מפרש מדוע התקשתה הברייתא למצוא מקרה. בשבועת ביטוי לעתיד "קל" להתחייב בקורבן, נשבע שלא יאכל, שכח שבועתו ואכל - נחשב כ"שוגג", אך בשבועת ביטוי לעבר - כיצד יתחייב בקורבן? הרי הנשבע על העבר שלא אכל ואכל - נחשב כ"אנוס", כמוכח מהברייתא (שבועות כו ע"א) "לְכֹל אֲשֶׁר יִבְטֵא הָאָדָם בְּשִׁבְעָה" שמתחייב רק אם היה "אדם" עם דעת בשעת השבועה, אך אדם בלא ידיעה על מה שקרה בעברו נחשב כאנוס - לכן מוכרחת הברייתא לומר שהשגגה איננה בעצם "שבועת הביטוי לעבר" אלא בכפרתו, שאינו יודע האם חייב קורבן.